

Aan:

Gedeputeerde Staten van Gelderland, t.a.v. gedeputeerde P. van t Hoog
Bestuur van Waterschap Rijn & IJssel, t.a.v. dijkgraaf H. Pieper
Bestuur van Waterschap Vallei en Veluwe, t.a.v. dijkgraaf T. Klip-Martin
Bestuur van Waterschap Rivierenland, t.a.v. dijkgraaf C. Verdaas

CC:

Provinciale Staten van Gelderland; Vitens; LTO Noord regio Oost

Datum: 2020-06-24

Onderwerp: verdroging stoppen door robuust watersysteem

Kenmerk:200046.AdM.ep

Behandeld door: Alex de Meijer

Geacht bestuur,

Natuur en Milieu Gelderland, Geldersch Landschap & Kasteelen, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, IVN Gelderland, RAVON en de Vlinderstichting doen een dringend beroep op u om tot herijking van ons waterbeheer en -beleid te komen, en maatregelen mogelijk te maken die structurele oplossingen bieden tegen alle negatieve effecten door verdroging. Daarnaast pleiten we voor steviger maatregelen om op korte termijn de desastreuze gevolgen van de droogte voor de natuur te beperken.

Het is alwéér een droog voorjaar, met het vooruitzicht op een mogelijke derde droge zomer. Deze droogte heeft waarschijnlijk te maken met klimaatverandering: andere weerpatronen en extra verdamping door hogere temperaturen. We zien flinke droogteschade in de landbouw, er treden problemen op met de drinkwatervoorziening, er zijn verzakkingen van huizen en ongetwijfeld is er nog meer schade.

De natuur heeft al veel langer last van verdroging, vooral doordat ons land is ingericht op snelle afvoer van water. Door de extreme droogte, nu al drie jaar op rij, zien we echter onomkeerbare schade, in de grondwaterafhankelijke natuurgebieden maar ook in droge heides en bossen. Uit monitoring door RAVON en de Vlinderstichting blijkt dat de schade aan direct of indirect watergebonden fauna - libellen, vlinders, vissen - groot is; kwetsbare populaties zijn tot 50% of meer afgenomen, ook algemene soorten worden getroffen. Uit onderzoek van Stowa¹, mede mogelijk gemaakt door Provincie Gelderland en waterschappen Rijn en IJssel en Vallei en Veluwe, blijkt dat juist de meest waardevolle beken achteruit zijn gegaan in score voor de Kaderrichtlijn water (KRW) als gevolg van afname van met name stromingsgebonden aquatische macrofauna en beekvissen. Hiermee komen de KRW-doelen verder buiten beeld.

Doordat de droogte nu niet alleen de natuur treft, is het besef breed doorgedrongen dat structurele maatregelen en meer waterbewustzijn nodig zijn. De beste oplossing is het vergroten van de watervoorraad; er valt genoeg water maar we moeten het beter vasthouden². Bij de ruimtelijke inrichting

¹ www.h2owaternetwerk.nl/vakartikelen/effecten-van-de-droge-zomer-van-2018-op-de-macrofauna-in-laaglandbeken

² We hebben ook vaker te maken met extreme neerslag, vorige week nog op diverse plekken in Gelderland. Een groot deel van dit water kon helaas niet worden opgenomen in de bodem of anderszins benut, maar is snel afgevoerd.

moet rekening gehouden worden met waterbeschikbaarheid; landgebruik en gewaskeuze dienen daar bij te passen. Alle water verbruikende sectoren moeten inzetten op zuiniger gebruik en een slimmere verdeling van water. Laagwaardig gebruik van drinkwater moeten we ontmoedigen en diversificatie van drinkwaterbronnen is nodig.

Onlangs is de Beleidstafel Droogte met een set aanbevelingen gekomen. Het watersysteem is onderwerp van diverse oproepen, onderzoeken en beleidsprogramma's³. Wij signaleren echter dat fundamentele keuzes uitblijven voor de duurzame inrichting van het watersysteem en -beheer. Wij roepen de provincie en de waterschappen op om voor de gehele regio, overkoepelend over de taken en bevoegdheden van de individuele waterbeheerders, tot herijking van het waterbeheer te komen. De provincie zou daarbij naar onze mening de regie op zich moeten nemen. We willen hier als organisaties, betrokken bij natuur- en landschapsbeheer, gezamenlijk nauw betrokken worden. We gaan ook graag het gesprek aan met andere sectoren (met name landbouw, drinkwaterwinning) en overheden (van Rijksoverheid tot gemeenten) voor wie toewerken naar een duurzaam watersysteem een belangrijke opgave is. Wij vinden deze aanpak daarom ook randvoorwaardelijk onderdeel van het uitvoeringsprogramma Gelderse Maatregelen Stikstof, waarin natuurherstelmaatregelen worden getroffen om te komen tot robuuste natuur.

In de toelichting hierna geven wij suggesties voor maatregelen. Deze zijn beslist niet compleet en voldragen. Wij vragen hiermee aandacht voor de breedte van het vraagstuk en willen taboes in de aanpak doorbreken. Voor de korte termijn pleiten wij ervoor dat de waterschappen en provincie stevige maatregelen inzetten om acute schade aan de natuur te beperken. Denk hierbij aan maximaal opzetten van het peil en een verbod op grondwateronttrekking en beregening in de zones rond kwetsbare natte natuurgebieden. Op dit moment worden deze maatregelen naar onze mening volstrekt onvoldoende ingezet.

Wij zien graag uw reactie tegemoet.

Met vriendelijke groet,
Mede namens Geldersch Landschap & Kasteelen, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, IVN Gelderland, RAVON en de Vlinderstichting

Petra Souwerbren,
directeur Natuur en Milieu Gelderland

³ Bijvoorbeeld: Deltaprogramma Zoetwater en het programma ZON, fase 2; Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie en de regionale adaptatiestrategieën; Verkenning Droogte Achterhoek; Appèl Waterpartners Oost Nederland; Grondwateragenda RBO-Oost NL; Regionaal Waterprogramma en de waterbeheerplannen van de waterschappen.

Toelichting

Een globaal, niet uitputtend overzicht van maatregelen die genomen kunnen worden tegen droogte en voor een robuust, klimaatadaptief en meer natuurlijk watersysteem.

Natuurgebieden⁴

De Gelderse natuur lijdt onder structurele verdroging, maar biedt ook een oplossing om veel meer water vast te houden. We pleiten voor 'natuurlijke klimaatbuffers' die als spons werken en écht veel water vasthouden. Nodig is in elk geval:

- de verbindingen in het Gelders Natuurnetwerk voltooien. Populaties staan nu vaak niet in verbinding met elkaar, waardoor de kans op uitsterven (na droogteperiodes) wordt vergroot;
- uitbreiding van de hydrologische invloedzones rond natuurgebieden. Dit geldt voor het grondwaterpeil, beheer van oppervlaktewater en voor beregening en drainage. Dit valt te combineren met stikstofbufferzones;
- ambitieus herstel en robuust maken van beekdalen, met ruimte voor het vasthouden en langzaam doorvoeren van water;
- de verdamping van water op de Veluwe beperken door vegetaties die minder water verdampen te ontwikkelen. De vermindering van CO₂ vastlegging, bij eventuele vervanging van bos, kan worden gecompenseerd door bosaanplant op rijkere gronden;
- goede monitoring, tot in de haarvaten van het watersysteem, van grondwaterpeilen en van hoe, waar en wanneer droogval plaatsvindt. Zodat droogval wellicht voorkomen kan worden en indien toch nodig dieren tijdig geëvacueerd kunnen worden. Roep ook burgers op hierin opmerkzaam te zijn.

Landelijk gebied

Grote delen van het agrarisch gebied in Gelderland zijn gedraineerd. Water wordt efficiënt en snel afgevoerd naar de sloten, met het opzetten van stuwtjes wordt al vroeg in het voorjaar het land verder ontwaterd, om het te laten opwarmen voor snelle gewasgroei en ten behoeve van bewerking met zwaar materieel. Doordat water niet wordt vastgehouden kan droogte snel toeslaan, maar dat wordt dan ondervangen door het gebruik van beregeningsinstallaties. Het aantal van die installaties is de afgelopen decennia hard gegroeid.

Dit alles is bedoeld voor optimalisatie van agrarische productie. Echter, de keerzijde is het verder verlagen van de grondwaterstand, verdroging van de natuur, het verdwijnen van veel waterleven (inclusief massasterfte bij droogval) en het verdwijnen van bloemen, insecten en boerenlandvogels. Beregening leidt ook tot droogteschade aan naburige landbouwpercelen⁵, waardoor het verleidelijk wordt die ook te gaan beregenen. Uiteindelijk leidt dit tot een enorme watervraag, zoals blijkt in Noord-Brabant en het noorden van Limburg, waar er in de zomer meer grondwater wordt onttrokken voor beregening dan voor de winning van drinkwater. Wanneer, zoals nu in verschillende delen van Gelderland, tijdelijke verboden op

⁴ De natuur langs de grote rivieren kent zijn eigen problematiek, vanwege randvoorwaarden vanuit scheepvaart en hoogwaterveiligheid en door extra verdroging van uiterwaarden daar waar de rivierbodem steeds dieper inslijt. Hiervoor lopen diverse beleidstrajecten en het Integraal Riviermanagement (IRM). We laten riviernatuur hier verder buiten beschouwing.

⁵ Dit blijkt uit modelsimulaties: als je de beregening uitzet, gaat de opbrengst van de buurman die niet beregent omhoog.

beregening en/of grondwateronttrekking moeten worden ingesteld, leidt dat nog eens tot extra schade voor de boeren.

Wat is er volgens ons nodig:

- houd de situatie zoals die is gegroeid met beregening en drainage kritisch tegen het licht. Stop de stijgende trend in het beregeningsvolume; stel zo spoedig mogelijk per gebied een plafond aan de te onttrekken hoeveelheid water (zoals voor diepe grondwateronttrekking). In de meest verdrogingsgevoelige gebieden en in de gebieden die juist een belangrijke functie kunnen hebben om water vast te houden, moeten we toe naar een ander landgebruik waarbij uiteindelijk niet beregend en gedraineerd wordt. Oftewel: functie volgt natuurlijk peil;
- koppel vergunningen voor beregening aan een conserveringsplicht en beoordeel dit periodiek. Zo wordt te vroege afvoer van water via sloten ontmoedigd en wordt innovatie, zoals druppelirrigatie, gestimuleerd. Sta beregening in principe nog uitsluitend toe in de nacht, omdat het bij zon en/of wind leidt tot extra verdamping. Hiervoor kan gebruik gemaakt worden van slimme beregeningsmeters;
- peilbesluiten dienen niet langer op afvoer en drooglegging van de laagstgelegen percelen te worden bepaald, maar juist op het langer vasthouden van water. Met een peilbeheer dat rekening houdt met vroege, warme voorjaren en vroeg neerslagtekort;
- stimuleer verbetering van de bodem, met een hoger organisch stofgehalte én een gezond bodemleven, om de waterdoorlatendheid en bergend vermogen van agrarische gronden te vergroten;
- onderzoek en stimuleer innovatieve vormen van landbouw (andere gewassen, methodes en machines) die weinig water gebruiken of juist waterinfiltratie bevorderen, bijvoorbeeld in de bufferzones rond natuurgebieden;
- watergangen in het landelijk gebied die niet tot het natuurnetwerk behoren, kunnen bijdragen aan het vasthouden van water en bovendien een ecologische functie hebben. Het aanbrengen van 'refugia' (diepere plekken, zijdelingse plasjes) en minder vaak, gezoneerd maaien van de water- en oevervegetatie, helpt tegen het uitdrogen van watergangen en is bovendien gunstig voor de natuur.

Deze maatregelen betekenen een flinke wijziging van het waterbeheer en raken veel belangen. Het betrekken van deze stakeholders, zoals grondeigenaren, is belangrijk, met als duidelijk doel een duurzaam watersysteem. Trajecten voor natuurinclusieve landbouw passen hier in. Middels projecten in deelgebieden kunnen we ervaring opdoen met de systeemaanpassing, waarbij natuur en landbouw samen optrekken in het bedenken en uitwerken van oplossingen.

Bebouwd gebied

We moeten prioriteit geven aan het vasthouden van water, zowel voor de waterbehoefte ter plekke als voor het aanvullen van het grondwaterpeil. In bebouwd gebied betekent dat maximaal inzetten op infiltratie van regenwater in de bodem. Wij doen de volgende suggesties:

- regenwater-afvoeren afkoppelen van de riolering, en extra retentiecapaciteit d.m.v. bodeminfiltratiesystemen en wadi's;
- particulieren kunnen water opvangen met groene daken en regentonnen;
- verhard oppervlak terugdringen in de openbare ruimte, bij bedrijven en bij particulieren. Denk aan waterdoorlatende of -opnemende vormen van verharding voor straten, pleinen, parkeerruimtes. Creëer een groene inrichting. Zorg voor tuinen zonder tegels, kunstgras of talrijke bouwwerken.

Hier ligt een publieke taak, maar moet ook de invloed van particulieren en ondernemingen gestuurd worden. Om beiden te bereiken is een combinatie van investeringen, financiële prikkels (van subsidies tot heffingen), voorlichting en regulering nodig:

- voorlichting intensiveren over tuininrichting met biodiversiteit, beperken watergebruik en benutten van regenwater;
- financiële prikkels, zoals een hoger belastingtarief bij verharding boven een bepaald percentage van eigen terrein (excl. hoofdgebouw) via de waterschapsbelasting of gemeentelijke heffing;
- consequent meenemen van eisen t.a.v. het watersysteem in publieke opdrachtverlening. Héél belangrijk bij de grote woningbouwopgave die er aan komt.

Vanuit een nauw aansluitend thema, 'hittestress', is het planten van bomen noodzaak. Recente studies tonen aan dat bomen in bebouwd gebied niet alleen schaduw geven, maar ook zorgen voor verkoeling en een hogere luchtvochtigheid. Ze leggen bovendien CO₂ vast en zijn goed voor algeheel welbevinden en biodiversiteit.

Gemeenten kunnen hiervoor investeringen doen én in hun beleid maatregelen opnemen:

- minimumeisen formuleren over de nabijheid van bomen in woonwijken, en een harde datum waarop dit gerealiseerd moet zijn;
- aanplant van bomen verplichten bij alle bouwprojecten.

Grondwateronttrekking en drinkwatergebruik

De onttrekkingen van grondwater moeten kritisch tegen het licht gehouden worden. Er zijn keuzes nodig gericht op het fors terugdringen van verspilling en een prioritering in het gebruik, waarbij serieus rekening wordt gehouden met effecten op de natuur:

- drinkwaterwinning en waterwinning door bijv. de papierindustrie kan lokaal een (belangrijke) oorzaak zijn van daling van de grondwaterstand en dus van verdroging. Er is daarom diversificatie nodig van de winlocaties. Bepaalde locaties voor drinkwaterwinning op de Veluwe en in de Achterhoek moeten worden afgebouwd. Serieus onderzoek is nodig naar oeverinfiltratie en waterinfiltratie op de Veluwe, twee van de scenario's in het traject voor Aanvullende Strategische Voorraden voor drinkwater (ASV). Anders dan afgelopen jaren moet strikt worden vastgehouden aan de vastgelegde maximum winning per locatie;
- het aantal boringen naar grondwater door kleinverbruikers neemt elk jaar toe. Onder een bepaalde grens is geen vergunning nodig maar volstaat een melding. Het gaat dan bijvoorbeeld om gebruik voor het beregenen van de tuin, om water voor een vijver of om water voor agrarische toepassingen. Juist in droogteperiodes neemt het watergebruik fors toe en vele kleintjes maken een grote. Onderzoek naar de hoeveelheid geslagen putten en het reguleren van dit watergebruik is hard nodig.

Door watergebruikers wordt een groot beroep op drinkwater gedaan. Voor het overgrote deel voor toepassingen die geen drinkwaterkwaliteit vereisen. En met een toenemende vraag in warme perioden, o.a. omdat er behoefte is aan verkoeling. In het ASV-traject is geconcludeerd dat drinkwaterbesparing vooralsnog complex en onzeker is. Toch vinden wij dat hier plannen voor moeten worden opgesteld. Wij stellen voor ook hier de combinatie van techniek, voorlichting en financiële prikkels in te zetten. Zoals:

- een gestaffeld tarief op drinkwater. Normaal tarief voor een benodigde hoeveelheid drinkwater; en daarboven aanzienlijk hogere tarieven;

- tegelijkertijd dringt de vraag zich opnieuw op of we onze sanitaire voorzieningen van drinkwater moeten blijven voorzien;
- en kan de trend van steeds meer grote opblaas-zwembaden en vaste (ingegraven) zwembaden bij particulieren nog worden gekeerd?

Bewustwording en draagvlak

We staan voor een veelomvattende systeemverandering, die iedereen raakt. Om dit voor elkaar te krijgen is een voortdurende inzet nodig gericht op bewustwording en participatie van burgers, bedrijven en organisaties, van beleidsvorming tot uitvoering.